

◆ فرهنگ قربان زاده (۱۳۳۹)

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی،
 با چهارده سال سابقه‌ی خدمت؛ وی
 هم‌اکنون دبیر ادبیات در آموزش و
 پرورش بندر ترکمن است و در دانشگاه
 پیام نور کردکوی و گنبد کاووس و مرکز
 تربیت معلم گرگان نیز تدریس می‌کند.

چکیده

در زبان فارسی کلماتی را که واج (پ) دارند می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:
 ۱- کلماتی از قبیل: نظریه (nazariye)، عملیاتی (amaliyâti)
 ۲- کلماتی از قبیل: تشبیح (tašyip)، تأیید (ta'yid)
 ۳- کلماتی از قبیل: مهیج (mohayyej)، سیاره (sayyâre)
 در این مقاله سعی شده است، علت تشدید نگرفتن بعضی کلمات که به اشتباه،
 روی دو واج غیر همسان آن‌ها تشدید می‌گذارند، بررسی شود و فرایند واجی آن‌ها
 توضیح داده می‌شود و آنچه می‌خوانیم دیدگاه نویسنده است و باید منتظر نظرات
 دیگر باشیم.

تعریف

«تکرار کردن یک حرف، نشانه‌ی تکرار یک حرف»
 به اعتقاد دکتر وحیدیان در این تعریف «منظور از حرف، صامت است، چون تشدید فقط در
 صامت صورت می‌گیرد.»^۱

در این باره وی نظریه‌ی جالبی ارائه می‌دهد: «بعد از صامت دوم، مصوتی بیاید.»^۲
 مانند لَذَّت (لذذت)

l e z z a t

↓ ↓ ↓

مصوت صامت صامت

کلیدواژه‌ها:

تکرار یک حرف، تکرار یک صامت،
 هم‌سانی دو واج، صامت بعد از مصوت،
 مصوت بعد از صامت، (پ) نماینده‌ی دو
 واج

در همه‌ی این کلمات، اول مصوّت بلند ی (i) سپس صامت ی (y) تلفظ می‌شود. بنابراین روی ی نباید تشدید گذاشته شود. احتمالاً این اشکال از آن‌جا ناشی شده است که شکل ی نماینده‌ی دو واج است. مثلاً نماینده‌ی مصوّت بلند (i) در واژه‌ی دین (din) و نماینده‌ی صامت (y) در واژه‌ی یزد (yazd). «هم‌چنان که علامت (و) در خط فارسی نماینده‌ی سه حرف ملفوظ است مثلاً در واژه‌های تو، سود، وجد. به علاوه در کلمه‌ای مثل (نو) نماینده‌ی دو حرف ملفوظ است»^۵ بدون توجه به این مسئله، تصور می‌شود که در واژه‌هایی از قبیل اهمیت، نظریه، عملیات، انسانیت، رعیت و... (ی) یکسان و هم‌جنس است، حال آن‌که همان‌گونه که در جدول بالا نشان داده شده است ی (i) یک‌بار تلفظ شده، علاوه بر آن مصوت است و بلافاصله بعد از آن صامت ی (y) تلفظ می‌شود و تشدید نمی‌تواند بگیرد. در واقع ی در این گونه کلمات دو چیز است نه تکرار یک واج، یعنی یک‌بار مصوت بلند (i) و یک‌بار صامت (y) به تلفظ در می‌آید. می‌توان گفت که در این گونه کلمات به نوعی فرایند واجی افزایش صورت می‌گیرد که در زبان نوشتار واج (y) ظاهر نمی‌شود.

نگارنده برای توضیح بیش‌تر این مقوله گروهی از کلمات را دسته‌بندی کرده است که مشدد بودن یا مشدد نبودن آن‌ها با توجه به تقسیم‌بندی‌هایی که ارائه داده، ثابت شده است و البته مرز این کلمات مشخص است.

گروه اول؛ کلماتی از قبیل:

mas'uliyat	مسئولیت	qaziye	قضیه
qostantaniye	قسطنطنیه	tahiye	تهیه
ra'iyat	رعیت	kolliyat	کلیت
'ahammiyat	اهمیت	pasabiyat	عصیبت
'amaliyāt	عملیات	P'alaviye	علویه

در این دسته از کلمات بعد از مصوت بلند ی (i) بلافاصله صامت ی (y) به تلفظ در می‌آید و اگرچه در نوشتار ظاهر نمی‌شود، این دو (مصوت بلند i و صامت y) هم‌جنس نیستند. بنابراین روی (ی) تشدید گذاشته نمی‌شود. در این گروه از کلمات شکل نوشتاری از شکل گفتاری تبعیت نمی‌کند و در واقع می‌توانیم آن را جزء نامطابق‌های املائی به حساب آوریم و از مقوله‌ی مشکلات املائی است. این قبیل کلمات در فرهنگ معین با دو صامت (y) آورده شده است که جای بسی تأمل است! مثلاً کلیت را به صورت (kolliyyat)^۶ نشان داده است. که دو صامت y در این واژه نداریم.

علت (عَدَلت) 'e l l a t

↓ ↓ ↓
مصوت صامت صامت

متولی (متولّی) m o t a v a l l i

↓ ↓ ↓
مصوت صامت صامت

در پیاموزیم صفحه‌ی ۵ و ۶ کتاب زبان فارسی سال دوم متوسطه واژه‌هایی از قبیل بشریت، انسانیت، مدیریت و... به صورت مشدد آورده شده است. هم‌چنین کلماتی از قبیل قضیه، رهبریت، نظریه، مسئولیت، تهیه، کلیت، قسطنطنیه، رعیت، موفقیّت، عصیبت و... در کتاب‌های درسی و غیردرسی و حتی فرهنگ‌های معتبر فارسی از قبیل فرهنگ معین، فرهنگ عمید و حتی در کتاب «غلط‌نویسیم» دکتر ابو الحسن نجفی مشدد نوشته شده است. حال آن‌که هیچ‌کدام از این کلمات در (ی) مشدد نیستند. چون با توجه به تعریف تشدید که فقط در صامت صورت می‌گیرد در این قبیل کلمات (ی) مصوت بلند (i) است، که در نوشتار ظاهر شده و بلافاصله بعد از آن، صامت (ی) در گفتار ظاهر می‌شود. بنابراین دو واج (ی) و (i) که اولی مصوت و دومی صامت است (نه دو صامت y) در این گونه کلمات وجود دارد که غیر هم‌جنس است. پس نباید روی (ی) تشدید گذاشته شود. در کلمات زیر می‌توانیم این قضیه را با الفبای صوتی (Phonetics) بهتر نشان دهیم.

nazar i y e	نظریه	bašar i y at	بشریت
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	
mas'ul i y at	مسئولیت	'ensān i y at	انسانیت
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	
tah i y e	تهیه	modir i y at	مدیریت
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	
koll i y at	کلیت	qaz i y e	قضیه
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	
qostantan i y e	قسطنطنیه	'adab i y ât	ادبیات
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	
ra' i y at	رعیت	'amal i y ât	عملیات
↓ ↓		↓ ↓	
صامت مصوت		صامت مصوت	

بنابراین پیشنهاد می‌شود در این گونه کلمات بعد از مصوت بلند (ی، ا، ی) ، یک صامت (ی) در نوشتار نیز ظاهر شود. چون همان گونه که با الفبای فونتیک نشان داده شده است، صامت ی (y) بعد از مصوت ی (i) در گفتار ظاهر می‌شود. از طرفی در این صورت، خط (نوشتار) به گفتار نزدیک‌تر می‌شود و دلیل قوی‌تر این که اگر تقطیع هجایی صورت بگیرد صامت ی (y) آغاز هجای بعدی خواهد بود. بنابراین نوشتن این قبیل کلمات به صورت های زیر بدون تشدید ارجحیت دارد. یا به شکل های گذشته خود نوشته شوند بدون آن که روی آن‌ها تشدید گذاشته شود، با این توضیح که در این صورت می‌گوییم در این گروه از کلمات فرآیندهای واجی افزایش صورت می‌گیرد.

مثل: نظریه ن ظ ر ی ه

↓ ↓

مصوت (i) واج پایانی هجا صامت لا واج آغازی هجا

na za r i ye

↓ ↓

واج آغازی هجا واج پایانی هجا

گروه دوم؛ کلماتی از قبیل:

ta'yin	تعیین	↓ ↓	صامت مصوت
tabyin	تبیین	↓ ↓	صامت مصوت
nâyin	نایین	↓ ↓	صامت مصوت
tašyi'	تشییع	↓ ↓	صامت مصوت

ta'yid	تأید	↓ ↓	صامت مصوت
taqyir	تغییر	↓ ↓	صامت مصوت
pâyin	پایین	↓ ↓	صامت مصوت
'âyin	آیین	↓ ↓	صامت مصوت

شکل پیش نهادی

مستولیت	↓ ↓	صامت مصوت
قسطنطییه	↓ ↓	صامت مصوت
رعیت	↓ ↓	صامت مصوت
اهمیت	↓ ↓	صامت مصوت
عملییات	↓ ↓	صامت مصوت
جزئیات	↓ ↓	صامت مصوت
عصبیت	↓ ↓	صامت مصوت
علوییه	↓ ↓	صامت مصوت
نظرییه	↓ ↓	صامت مصوت
صامت مصوت		

در گروه دوم صامت ی (y) و مصوت ی (i) در یک هجا قرار دارند و در هر صورت تشدید نمی‌گیرد.

'â y i n	مثل: آیین آیین	↓ ↓	صامت ی صامت ا
		↓ ↓	صامت صامت

گروه سوم به کلماتی از قبیل:

sayyâh	سیاح	sayyâd	صیاد
sayyâl	سیال	sayyâre	سیاره
mohayyâ	مهیا	mohayyej	مهیج
'ayyâr	عیار	nayyer	نیر

که در این گروه از کلمات، دو صامت (ی) به شکل ی صامت مشدد شده که اولی صامت پایانی هجا و دومی صامت آغازی هجای بعد است که بعد از آن مصوت نیز آمده است.

در این گروه از کلمات دو واج ی (y) و ی (i) که اولی صامت و دومی مصوت در کنار هم آمده‌اند. این قبیل کلمات را می‌توانیم جزء مطابق های املائی به حساب آوریم. چون شکل گفتاری و شکل نوشتاری آن‌ها یکسان است و با مشکل املائی مواجه نیستیم و تفاوتشان با گروه اول در این است که در کلمات گروه اول مصوت ی (i) واج پایانی هجاست و بلافاصله صامت ی (y) واج آغازی هجای بعدی است.

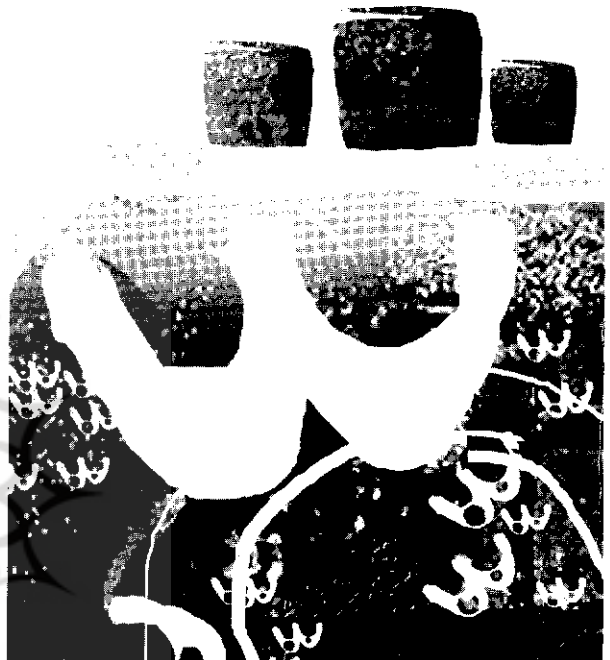
دستور ویژه نامه‌ی فرهنگستان

مطالعات دستوری و سنت دستورمویسی در شرق، پیشینه‌ای کهن دارد. در عصر حاضر نیز در نام‌گذاری رویکردهای غالب در زبان‌شناسی، واژه‌ی «دستور» به عنوان بخشی از نام این رویکردها برگزیده شده است. هم‌چون «دستور زبان جامسکی»، «دستور نقش‌گرایی هلییدی» و «دستور شناختی لنگکر». این مسئله حاکی از جایگاه دستور و اهمیت آن در مطالعه‌ی زبانی در گذشته و حلقه‌ی دستوری در اولین شماره‌ی «نامه‌ی فرهنگستان» است که نام‌ی فرهنگستان خواهد گرفت. تحقیقات زبان‌شناسی در عرصه‌ی زبان‌شناسی جای درخوری باز کند. به همین دلیل، ویژه‌نامه‌ی دستور، وابسته به نامه‌ی فرهنگستان، با تمرکز نمودن نشر پژوهش‌های مرتبط با دستور نحو زبان فارسی برنامه‌ریزی شده است. در این کار این ویژه‌نامه، انتشار مقاله‌های نوین توصیفی، نظری قرار دارد.

این ویژه‌نامه، از استادان، پژوهشگران دانشجویان رشته‌های زبان‌شناسی و زبان‌آموزان دعوت کرده است با ارسال مقاله‌های منتخب، مشوق و تداوم بخش این اقدام فرهنگستان فارسی شوند.

فرق این گروه کلمات با کلمات گروه دوم در این است که در گروه دوم ی (i) مصوت هجای اول است بلافاصله ی (y) صامت آغازی هجای بعدی است. در گروه دوم ی فقط مصوت است و صامت ی در نوشتار ظاهر نمی‌شود. در صورتی که در گروه سوم کلمات، ی (y) تکرار یک صامت و مشدد است.

پانویس ها

۱- معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۸، ج ۱ ص ۱۰۸۵ ذیل «تشدید»

۲- وحیدیان کامیار، تقی، بررسی تشدید از دید علمی و حل یک مشکل املائی - مجله‌ی رشد آموزش ادب فارسی، ۱۳۷۱، ش ۳۰-۲۹، ص ۲۴

۳- همان، ص ۲۴

۴- زبان فارسی (۲)، سال دوم دبیرستان، چاپ پنجم، ۱۳۸۱، صص ۵ و ۶

۵- ادبیات فارسی ۱ (قافیه و عروض - نقد ادبی) پیش‌دانشگاهی، رشته‌ی علوم انسانی، چاپ هفتم، ۱۳۸۱، ص ۵.

۶- فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۳۰۴۷، ذیل «کلیت»

منابع و مأخذ

• معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۸

• عمید، حسن، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم، ۱۳۶۹

• وحیدیان کامیار، تقی، بررسی تشدید از دید علمی و حل یک مشکل املائی، مجله‌ی رشد آموزش ادب فارسی، ۱۳۷۱، ش ۳۰-۲۹

• زبان فارسی ۲ و ۳، چاپ پنجم، ۱۳۸۱

• ادبیات فارسی ۱ پیش‌دانشگاهی (عروض و قافیه - نقد ادبی) رشته‌ی علوم انسانی، چاپ هفتم، ۱۳۸۰

• نجفی، ابوالحسن، غلط‌نویسیم، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ ششم، ۱۳۷۳